

Research Article

Dor: 20.1001.1.25385968.1403.19.1.7.1

Identifying and Analyzing the Key Components Affecting the Improvement of Justice in Access to Urban Infrastructure (Case Study: Tabriz Hasht District)

Adel Pourghorban ¹, Abas Arghan ^{2*} & Zeynab Karkeabadi³

1. Ph.D Candidate in Geography & Urban Planning, Semnan Branch, Islamic Azad University, Semnan, Iran

2. Associate Professor, Department of Geography & Urban Planning, Semnan Branch, Islamic Azad University, Semnan, Iran

3. Associate Professor, Department of Geography & Urban Planning, Semnan Branch, Islamic Azad University, Semnan, Iran

* Corresponding author: Email: a-arghan@iau-tnc.ac.ir

Receive Date: 20 November 2021

Accept Date: 06 June 2023

ABSTRACT

Introduction: Historical spaces of cities as symbols of identity to city and citizens that for some reasons such as the passage of time, lack of compliance with the principles of modern urban planning, communication routes, non-engineering access, etc., have lost their effectiveness, despite the importance of historical spaces. These spaces have a low enjoyment coefficient in terms of access to urban infrastructure, and solving this problem depends on accurate identification of components, understanding the relationships between components and finally identifying key components.

Research Aim: The main goal of the current research is to identify the key components in the field of improving justice in access to urban infrastructure in the historic-cultural municipality of Hasht region of Tabriz.

Methodology: The research is applied, and its descriptive-analytical approach is based on the prospective approach. Research data has been obtained using written sources, yearbooks, and Delphi group comments. The number of components of the research includes 21 components in service, urban, managerial, and historical-cultural dimensions. Also, the members of the Delphi group included 19 people.

Studied Areas: The scope of the present study is the historical-cultural municipality basin of the eight metropolitan areas of Tabriz, where more than 80% of the historical monuments of Tabriz are located in this region.

Results: The findings of the research showed that out of a total of 21 components affecting the improvement of justice in access to urban infrastructure in historical contexts, 11 components are the key components. The most important key components are the improvement of visual quality, improvement of transportation, and retrofitting old buildings, etc. Also, the results of the Electra test in the field of prioritizing the seven neighborhoods located in the historical-cultural municipality of the 8th region of Tabriz showed that, respectively, the neighborhoods of Shahnaz, Bazaar, Mansour, Maghsoodieh, Daneshsara, Karabagh-Balahamam, and Taplibagh-Damaskia are in the first to seventh priorities.

Conclusion: The results of the research findings showed that the three components of improving the quality of public transportation in historical contexts, the per capita improvement of urban green spaces, and the preservation of historical symbols as three key Factors in the field of improving justice in access to urban infrastructures in historical contexts. From this point of view, it can be said that Shahnaz, Bazaar, and Maghsoodieh neighborhoods have grades one to three, respectively, in terms of access to urban infrastructure. Finally, according to the research findings, practical proposals were presented in the field of promoting justice in access to urban infrastructures of historical contexts.

KEYWORDS: Spatial justice, Urban Infrastructure, Historical Context, Tabriz, MIC MAC Method

فصلنامه علمی مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی
دوره ۱۹، شماره ۱ (پیاپی ۶۶)، بهار ۱۴۰۳
شاپای چاپی ۵۹۶۸-۲۵۳۸ شاپای الکترونیکی ۵۹۵۸-۲۵۳۸
<http://jshsp.iaurasht.ac.ir>
صص. ۱۲۰-۱۰۷

Dor: 20.1001.1.25385968.1403.19.1.7.1

مقاله پژوهشی

شناسایی و تحلیل مؤلفه‌های کلیدی مؤثر بر بهبود عدالت در دسترسی به زیرساخت‌های شهری (مطالعه موردی: منطقه هشت تبریز)

عادل پورقربان^۱، عباس ارغان^{۲*} و زینب کرکه آبادی^۳

۱. دانشجو دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد سمنان، دانشگاه آزاد اسلامی، سمنان، ایران
۲. دانشیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد سمنان، دانشگاه آزاد اسلامی، سمنان، ایران
۳. دانشیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد سمنان، دانشگاه آزاد اسلامی، سمنان، ایران

* نویسنده مسئول: Email: a-arghan@iau-tnc.ac.ir

تاریخ دریافت: ۲۹ آبان ۱۴۰۰

تاریخ پذیرش: ۱۶ خرداد ۱۴۰۲

چکیده

مقدمه: فضاهای تاریخی شهرها به عنوان نمادهای هویت‌بخش به شهر و شهروندان هستند. علیرغم اهمیت فضاهای تاریخی، این فضاها از نظر دسترسی به زیرساخت‌های شهری، دارای ضریب برخورداری پایین هستند و رفع این مشکل در گرو شناسایی دقیق مؤلفه‌ها، شناخت روابط بین مؤلفه‌ها و در نهایت شناسایی مؤلفه‌های کلیدی است.

هدف: هدف اصلی پژوهش حاضر شناسایی مؤلفه‌های کلیدی در زمینه بهبود عدالت در دسترسی به زیرساخت‌های شهری در حوزه شهرداری تاریخی-فرهنگی منطقه هشت تبریز است.

روش‌شناسی تحقیق: پژوهش از نوع کاربردی بوده و رویکرد آن توصیفی-تحلیلی مبتنی بر رویکرد آینده نگاری است. داده‌های پژوهش با استفاده از منابع مکتوب، سالنامه‌ها و نظرات گروه دلفی به دست آمده است. تعداد مؤلفه‌های پژوهش شامل ۲۱ مؤلفه در ابعاد خدماتی، شهرسازی، مدیریتی و تاریخی-فرهنگی است. همچنین اعضای گروه دلفی شامل ۱۹ نفر بوده است.

قلمرو جغرافیایی پژوهش: محدوده پژوهش حاضر حوزه شهرداری تاریخی-فرهنگی منطقه هشت کلانشهر تبریز است که بیش از ۸۰ درصد آثار تاریخی شهر تبریز در این منطقه قرار دارد.

یافته‌ها: یافته‌های پژوهش نشان داد که از مجموع ۲۱ مؤلفه مؤثر بر بهبود عدالت در دسترسی به زیرساخت‌های شهری در بافت‌های تاریخی، ۱۱ مؤلفه به عنوان مؤلفه کلیدی هستند. مهم‌ترین مؤلفه‌های کلیدی عبارت‌اند از بهبود کیفیت بصری، بهبود حمل و نقل و مقاوم سازی بناهای قدیمی و... همچنین نتایج آزمون الکترا در زمینه اولویت‌بندی محلات هفتگانه واقع در حوزه شهرداری تاریخی-فرهنگی منطقه ۸ تبریز نشان داد که به ترتیب محلات شهناز، بازار، منصور، مقصودیه، دانشسرا، قوه باغ-بالاحمام و تپلی باغ-دمشقیه در اولویت‌های اول تا هفتم قرار دارند.

نتایج: نتایج حاصل از یافته‌های پژوهش نشان داد که سه مؤلفه ارتقای کیفیت حمل و نقل عمومی در بافت‌های تاریخی ارتقای سرانه فضاهای سبز شهری و حفظ نمادهای تاریخی به عنوان سه پیشران کلیدی در زمینه ارتقای عدالت در دسترسی به زیرساخت‌های شهری در بافت‌های تاریخی هستند. از این نظر می‌توان گفت که محلات شهناز، بازار و مقصودیه به ترتیب دارای رتبه‌های یک تا سه از نظر دسترسی به زیرساخت‌های شهری هستند. در نهایت با توجه به یافته‌های پژوهش، پیشنهادهای کاربردی در زمینه ارتقای عدالت در دسترسی به زیرساخت‌های شهری بافت‌های تاریخی ارائه گردید.

کلیدواژه‌ها: عدالت فضایی، زیرساخت‌های شهری، بافت تاریخی، تبریز، روش میک مک

مقدمه

مفهوم عدالت از منظرهای مختلف قابل تأمل است و مفاهیمی چون عدالت اجتماعی، عدالت فضایی، عدالت جغرافیایی و عدالت محیطی نیز متأثر از چندبعدی بودن این مفهوم است (وارثی و همکاران، ۱۳۸۶: ۹۲). فرهنگ آکسفورد، عدالت را به عنوان حفظ حقوق با اعمال اختیار و قدرت و دفاع از حقوق با تعیین پاداش یا تنبیه توصیف کرده است؛ اما آنچه در تعریف این واژه به مقاصد ما نزدیک‌تر است مفهوم عدالت به معنای برابری است (9: Grosi & Shamsadinimotlagh, 2013). امروزه در ادبیات اقتصاد منطقه‌ای، تمایل به بررسی علل و پیامدهای نابرابری‌های منطقه‌ای افزایش یافته است (Nazmfa & Alibakhshi, 2013: 105; Jamali et al., 2009: 22). چنان‌که نابرابری منطقه‌ای به موضوع محوری در تحقیقات جغرافی‌دانان و دانشمندان علوم منطقه‌ای تبدیل شده است (Nazmfa & Alibakhshi, 2013: 105). توجه به نابرابری‌های فضایی و بی‌عدالتی فضایی در مطالعات جغرافیایی در طول دهه ۱۹۷۰ نمایان شد (Smith, 1994: 251). اقتصاددانان نئوکلاسیک معتقدند که نابرابری‌های منطقه‌ای یک پدیده موقت است (Liao & Wei, 2012: 72)؛ و نابرابری‌های منطقه‌ای را به عنوان یک پدیده زودگذر و مرحله اجتناب‌ناپذیر برای تعادل نهایی در نظر می‌گیرند (Li & Wei, 2010: 304). در شهر، عدالت همراه با سه اصل کارایی، کیفیت محیطی و سرزندگی چهار مقوله عمده شهرسازی است (Azkia & Mokhtarpour, 2016: 13). عدالت به مفهوم توزیع عملکردها، خدمات و امکانات، دسترسی مناسب به مراکز خدمات‌دهی و فعالیت‌ها (مکان تسهیلات)، بدون تبعیض و تفاوت گذاری بین ساکنان یک شهر و مناطق شهری است (Rahnoma & Zabihi, 2011: 16). میلر^۱ عدالت را به معنی چگونگی تقسیم چیزهای خوب و بد در میان اعضای جامعه بشری می‌داند (Salehi Amiri & Rezaie, 2008: 16). یکی از کارهای اساسی در مطالعات مربوط به عدالت، تئوری عدالت راولز^۲ است. مؤلفه‌های اصلی در عدالت از نظر راولز، برای به کارگیری در خدمات شهری، شامل موارد زیر می‌باشد: الف) فرصت‌های برابر باید نقطه شروع باشد، انحراف‌ها تنها در صورتی حمایت شوند که سود آن‌ها کمترین مزیت را داشته باشد. ب) یک سطح حداقل معین برای هر خدمات وجود داشته باشد. ج) قبل از اینکه نتایج توزیع شناخته شود باید بر روی قاعده تخصیص، توافق حاصل شود (Dadashpour & Rostami, 2011: 10). رابرت پانتام عدالت اجتماعی را برابری تعهدات و مسئولیت‌های مدنی در میان یک جامعه و برابری گستردگی مشکلات در میان گروه‌های مختلف جامعه تعریف می‌کند (Arjomand Siahpoush, 2015: 70-71).

هاروی^۳ ماهیت عدالت اجتماعی را در قالب سه معیار (۱) نیاز (مهم‌ترین معیار)؛ (۲) منفعت عمومی؛ (۳) استحقاق، عنوان می‌کند (Masosi, 2003, 75-76). در بیش‌تر مجامع جهانی از نگاه و توجه به آیندگان در توسعه عدالت اجتماعی در برخورداری از منابع نتیجه‌گیری شده است. رویکرد پایداری در همه عرصه‌ها باید ضمن تأمین نیازهای اساسی عدالت در برخورداری از این منابع را برای تمامی اقشار جامعه فراهم سازد (Amanpour et al., 2013: 23)؛ به عبارت دیگر، کاهش فقر و نابرابری و تکیه بر عدالت اجتماعی و برابری از اقدامات اساسی توسعه پایدار شهری است (Shamaie et al., 2014: 1). همچنین تعیین نوع کاربری اراضی و منطقه بندی در شهر بایستی مبتنی بر رعایت عدالت اجتماعی باشد. کشورهای در حال توسعه، با تنوع مسائل اقتصادی- اجتماعی و فرهنگی مواجه‌اند، زیرا این کشورها در دوران گذار به سر می‌برند. این گوناگونی به صورت شکاف‌های فاحش درآمدی، مشاغل رسمی و غیررسمی، گروه‌های قومی و طبقه‌بندی اجتماعی گوناگونی درآمده است (Fathi & Mokhtarpour, 2011: 92-93). در این میان تهی‌دستان و نیازهای مختلف و اساسی آنان مشکلات عدیده‌ای را در پیش روی مدیران شهری قرار می‌دهد. برای بهره‌مندی از جامعه شهری پایدار، بایستی خدمات‌رسانی به اقشار پایین اجتماعی در اولویت قرار گیرد. جامعه پایدار نیازمند نظام مدیریتی جدید است (Amanpour et al., 2014: 20). به اعتقاد مک لارن^۴ از مشخصات کلیدی پایداری شهری برابری اجتماعی در برخورداری از فضاها و امکانات مشترک شهری است به نحوی که فقر و شکاف در جامعه به حداقل برسد و از مشخصه‌های پایداری در توسعه شهری نداشتن حاشیه‌نشینی و فقر و عدم کمبود امکانات و خدمات برای اقشار جامعه می‌باشد (Amanpour et al., 2014: 23). از نظر دهل^۵ شهر باید از یک‌سو آن‌چنان محیط اجتماعی و کالبدی و دارای امکاناتی باشد که فعالیت‌های افرادی را که در حال حاضر در شهر زندگی می‌کنند به سهولت و با کارایی مناسب و سالم امکان‌پذیر سازد و از سوی

1. Miller
2. Rawls
3. Harvey
4. Maclaren
5. Dehol

دیگر شهر باید برای تأمین نیازهای فزاینده و متغیر تأمین‌کننده شرایط لازم زندگی سالم همه افرادی که در آن شهر زندگی خواهند کرد از توانایی لازم برخوردار شود (5: Taghvaie & kiuymars, 2011).

یکی از اساسی‌ترین عناصر شهری جهت افزایش سطح رفاه اجتماعی مردم شهر، وجود خدمات شهری است (نوابخش، ثابتی، ۱۳۹۴: ۳۹)، به خصوص بعد از انقلاب صنعتی و به دنبال گسترش لجام‌گسیخته و بی‌برنامه شهرها که منجر به شکل‌گیری مهاجرت‌های روستا-شهری و در نهایت عدم توازن و برابر شهروندان در دسترسی به خدمات عمومی شده است (Anabestani, 2012: 26-27). امروزه نیز با وجود پیشرفت‌های شگرف بشری، مشکلات و مسائل مربوط به توزیع نامناسب خدمات شهری از قبیل تراکم، آلودگی زیست‌محیطی، جابجایی جمعیت و ... به عنوان یکی از مهم‌ترین مسائل پیش روی اغلب کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه باقی مانده است (1: Kamran et al., 2010). در این بین الگوی توزیع و دسترسی نامناسب خدمات عمومی از جمله عواملی است که موجب محروم ماندن برخی شهروندان از امکانات و زیرساخت‌های شهری و پیامدهای منفی آن‌ها می‌باشد (27: Varesi et al., 2006). این الگوی توزیع نامناسب، جدایی‌گزینی‌های اکولوژیک و شکاف روزافزون و دو قطبی شدن و گروه‌های اجتماعی را در شهر سبب شده و دستیابی به مقدمات توسعه پایدار شهری را امکان‌ناپذیر می‌سازد (Azkia & Mohammadi Bandari, 2011: 11-12)؛ بنابراین نقش برنامه‌ریزان شهری در ایجاد و یا تقویت جدایی‌گزینی‌های اجتماعی و تفاوت در سطح زندگی شهروندان امری بدیهی و غیرقابل انکار است (6: Jajarmi, 2005). از مهم‌ترین عوامل در برنامه‌ریزی شهری، استفاده از فضاها و توزیع مناسب و به عبارتی کامل‌تر عدالت فضایی است (6: Sharifi, 2006). در این راستا کاربری‌ها و خدمات شهری از جمله عوامل مؤثر و مفیدند که با پاسخگویی به نیاز جمعیتی، افزایش منفعت عمومی و توجه به استحقاق و شایستگی افراد می‌توانند با برقراری عادلانه‌تر، ابعاد عدالت فضایی، عدالت اجتماعی و عدالت اقتصادی را برقرار نمایند (40: Karimian & Molaie, 1391)؛ درحالی که دو کارکرد اصلی و اساسی خدمات عمومی شهر، تدارکات خدمات‌رسانی به ساکنان و حفظ و افزایش کیفیت محیط زندگی شهری است (426: Tsou et al, 2005). کاستی‌های موجود در تأمین خدمات شهری از عوامل گوناگونی مانند رشد شتابان شهری، تمرکز شدید کم‌درآمدها، عدم کفایت مهارت‌های فنی، مالی و ظرفیتی شهرداری و سازمان‌های مرتبط برای رویارویی با رشد فزاینده جهت دسترسی به خدمات شهری ناشی می‌شود (254: Ahern et al., 2014). همچنین وجود متولیان متعدد در امر توزیع خدمات شهری و نداشتن هماهنگی لازم، ضعف طرح‌های هادی و جامع شهری و دیگر طرح‌ها در مکان‌یابی خدمات شهری (200: Osanlou et al., 2021)، در نظر نگرفتن پیوند فضایی و عملکردی بین خدمات شهری (197: Alizadeh & Mohammadi, 2020)، نقش کم‌رنگ بخش خصوصی و مشارکت ساکنان در توزیع خدمات (Rezaie & Zangiabadi, 2020: 177)، مالکیت خصوصی زمین‌های شهری و افزایش قیمت زمین، از دیگر دلایل توزیع ناعادلانه خدمات شهری است (43: Karaimian & Molaie, 2012). کشور ایران نیز به دلیل پیشینه تاریخی در زمینه شهرنشینی و مدیریت شهری ناکارآمد دارای بافت‌های تاریخی زیادی در اغلب شهرها است (22: Marsousi & Khazaei, 2014). بررسی‌های نظام شهری ایران نشان می‌دهد که علیرغم تفاوت‌های زیادی که شهرهای کشور از نظر اقتصادی، اجتماعی، تاریخی و زیست محیطی دارند، دارای نقاط مشترک زیادی در زمینه تاریخی، مدیریتی و فرهنگی هستند (278: Goudarzi & Gharai, 2022). از جمله زمینه‌های مشترک در نظام مدیریت شهری ایران می‌توان به مشکلات مدیریتی، حفاظت از بافت‌های تاریخی، تأمین زیرساخت‌های مناسب و غیره اشاره کرد (52-53: Ezatpanah et al., 2015) که اغلب این مشکلات ریشه در سوء مدیریت دارد (Ahern et al., 2014: 255). در این میان، مشکلات بافت‌های تاریخی و فرهنگی بسیار گسترده بوده و برخلاف سایر کشورها که در آن بافت‌های تاریخی به عنوان نماد توسعه فرهنگی شهر محسوب می‌شود، در ایران این بافت‌ها به دلیل عدم پیروی از اصول نوین شهرسازی، بافت فرسوده، پیری جمعیت، اقتصاد ضعیف، مشکلات زیست محیطی، نبود زیرساخت‌های شهری کارآمد و غیره با مشکلات متعددی درگیر هستند (103: Ghouchani et al., 2023). نتیجه نهایی تمامی این مشکلات شهری منجر به عدم دسترسی مناسب شهروندان به زیرساخت‌های مناسب شهری در این نواحی شده است. کلانشهر تبریز به عنوان یکی از شهرهای تاریخی ایران، دارای بافت تاریخی بسیار گسترده‌ای است که بیانگر قدمت شهرنشینی آن است. این شهر دارای بیش از ۱۰۰۰ اثر تاریخی بوده که در فهرست آثار ملی و جهانی به ثبت رسیده است (37: Majnoni Totakhane & Soleimani, 2017). از میان مناطق ۱۰گانه این شهر، منطقه هشت به عنوان منطقه تاریخی و فرهنگی شناخته شده و بیش از ۸۰ درصد آثار تاریخی در این منطقه قرار دارند. این منطقه دارای محلات بازار، شهناز، مقصودیه، دانشسرا، منصور، قره‌باغ-بالاحمام و تپلی‌باغ-دمشقیه است که همگی جزو محلات قدیمی با قدمت بالای ۱۰۰۰ سال (103: Majnoui Totakhane & Ismaili Sangri, 2021)، بافت شهری

فرسوده، فرسوده بودن زیرساخت‌های شهری، تراکم بسیار بالا، کیفیت بصری نامناسب، آسیب‌پذیری در برابر حوادث و غیره است. وجود شرایط نامناسب منجر به پدید آمدن نابرابری در دسترسی به خدمات و زیرساخت‌های شهری در مقایسه با سایر مناطق شهری شده است که نیازمند بررسی علمی است (Aghabeigi & Farahmand-Tabar, 2021: 112).

تاکنون بحث عدالت در دسترسی به خدمات و زیرساخت‌های شهری از سوی پژوهشگران متعددی مورد بحث و بررسی قرار گرفته است. در این خصوص می‌توان گفت که نتایج یافته‌های مرصوصی و خزایی (۲۰۱۴) در پژوهشی با عنوان توزیع فضایی خدمات شهری و نقش آن در توسعه پایدار شهر مطالعه موردی مادر شهر تهران حاکی از این است که صرف وجود خدمات در یک شهر، حتی اگر که بیش از نیاز واقعی باشد و یا با سرانه استاندارد برابر باشد نمی‌تواند جوابگوی نیاز همه ساکنان شهر باشد. زیاری و همکاران (۱۳۹۲)، در مقاله‌ای به بررسی و سنجش عدالت فضایی بهره‌مندی از خدمات عمومی شهری بر اساس توزیع جمعیت و قابلیت دسترسی در شهر بابلسر پرداخته و کیفیت برخورداری و دسترسی مناسب ساکنین محلات مختلف شهر بابلسر از خدمات عمومی شهری را مورد بررسی قرار داده است. نتایج پژوهش حاکی از آن است که بین جمعیت و ارائه خدمات و میزان برخورداری محلات مختلف شهر از خدمات شهری رابط متناسبی برقرار نیست. تیربند و اذانی (۱۳۹۱)، در تحقیق خود توزیع خدمات شهری را بر اساس عدالت اجتماعی بین مناطق شهر یاسوج را مورد بررسی قرار داده است و نتایج پژوهش نشان داده است که مناطق شهر یاسوج از نظر میزان دسترسی به امکانات و خدمات شهری تفاوت زیادی با هم نداشته‌اند و قیمت زمین و ارزش افزوده آن به‌طور معناداری از شاخص‌های تحقیق پیروی می‌کند. خیرالدین و همکاران (۱۳۹۲)، در مقاله خود با عنوان تحلیل پیامدهای فضایی اقدامات مدیریت شهری در بافت‌های قدیم و جدید کلان‌شهر تبریز، به این نکته تأکید می‌کنند که ارتقای سطح کیفی مناطق مرکزی شهر، از اهداف اساسی مدیریت و برنامه‌های شهری است تا با اتخاذ رویکردهای سنجیده موجب تجدید حیات اقتصادی و اجتماعی این بافت‌ها گردد. جمالی و کمالی باغراهی (۱۳۹۵) در پژوهشی با عنوان تحلیل شاخص‌های حکمروایی خوب شهری در راستای استراتژی توسعه شهری مورد شناسی: محدوده بافت فرسوده شهر کرمان با استفاده روش‌های آماری به این نتیجه رسیده‌اند که در حالت کلی و از نظر دسترسی به خدمات و زیرساخت‌های شهری، وضعیت حکمروایی خوب شهری در بافت‌های فرسوده شهر کرمان مناسب نبوده و دلیل این امر نیز در درجه اول ناشی از عدم شفافیت و پاسخ‌گویی و همچنین نبود زیرساخت‌های مناسب در این مناطق است. علیان و همکاران (۱۳۹۷) در پژوهشی تحت عنوان تحلیل عملکرد مدیریت شهری بر پایه معیارهای پایداری محله‌ای در بافت تاریخی شهر یزد، به این نتیجه رسیده است که امروزه مدیریت نوین شهری در قالب فرایند یکپارچه سازی کوشش‌های کنشگران شهری با شکل‌دهی به فضای زیستی در همه زمینه‌ها، با هدف بهبود اوضاع زیست-محیطی، اجتماعی-فرهنگی، کالبدی-فیزیکی و اقتصادی شهرها و به‌طور ویژه محله‌های شهری، در پی افزایش رفاه شهروندان و دستیابی به توسعه پایدار محله‌ای و شهری است. رضایی و همکاران (۱۴۰۰) در مطالعه‌ای تحت عنوان ارزیابی و تحلیل نقش کنشگران مدیریت شهری در مدیریت یکپارچه بافت تاریخی کلان‌شهر شیراز با استفاده از مدل ANP به این مقوله می‌پردازند که امروزه مدیریت و حفاظت از بافت‌های تاریخی به یک موضوع فوری و چالش‌برانگیز تبدیل شده و یکی از وظائف اصلی مدیران شهری در بافت‌های تاریخی، توجه به عدالت اجتماعی و بهبود کیفیت دسترسی به خدمات و زیرساخت‌های عمومی است. آپاراشی^۱ (۲۰۱۹) در پژوهشی با عنوان توزیع فضایی پوشش گیاهی در مناطق تاریخی شهر مونترال و عدالت محیطی به این نتیجه رسیده که عدالت فضایی در دسترسی به پوشش گیاهی موجود در سطح شهر مونترال برای گروه‌های اقلیت ناعادلانه بوده است. ارزیابی صریح فضایی بر سرزندگی شهری: مطالعات موردی در شهرهای تاریخی شیکاگو و ووهان عنوان پژوهشی است که توسط ژنگ^۲ و همکاران (۲۰۱۸) انجام یافته است. یافته‌های پژوهش نشان داده است که در مناطق حاشیه‌نشین شهر و مناطق با تراکم زیاد دسترسی به خدمات بهداشتی نامناسب بوده است. جنریت^۳ و همکاران (۲۰۱۱) در پژوهشی با عنوان خدمات اکوسیستم شهری و نابرابری اجتماعی در دسترسی به منابع آب و فضاهای سبز شهری در شهرهای تاریخی ایالات متحده و به این نتیجه رسیدند که این فرآیند منجر به افزایش نسبی نابرابری اجتماعی در شهرهای آمریکا شده است. بررسی پژوهش‌های صورت گرفته نشان می‌دهد که تاکنون پژوهشی که به صورت تخصصی اقدام به بررسی عدالت در توزیع فضایی زیرساخت‌های در بافت‌های تاریخی شهری، صورت گرفته باشد، وجود ندارد و این جهت پژوهش حاضر با دیدگاه خلاقانه به دنبال بررسی این موضوع است. فررزرا و

1. Apparicio
2. Zheng
3. Jenerette

رامیررز اوای^۱ (۲۰۲۲) در پژوهشی با عنوان ارزیابی ریسک مدیریت در بافت‌های با ارزش شهری، روندهای فعلی و جهت‌گیری تحقیقاتی آینده، به این نتیجه رسیده‌اند که در زمینه مدیریت بافت‌های تاریخی شهرها، مهمترین مسئله بر ساماندهی خدمات و زیرساخت‌های شهری و تحلیل هزینه و فایده اقدامات اجرایی استوار است. یافته‌های پژوهش چهاردولی و سجادزاده (۲۰۲۲) در پژوهشی با عنوان مدل توسعه استراتژیک برای بازآفرینی هسته‌های تاریخی شهری: مطالعه موردی بافت تاریخی شهر همدان که به صورت مصاحبه عمیق با ۶۰ نفر از متخصصان صورت گرفته نشان داده که توسعه این نواحی مبتنی بر گردشگری می‌تواند به عنوان رویکرد محوری برای بهبود دسترسی به زیرساخت‌های شهری مورد استفاده قرار گیرد.

بررسی مطالعات گذشته نشان می‌دهد که تاکنون مطالعه‌ای منسجمی در زمینه ارتقای عدالت در دسترسی به زیر ساخت‌های شهری در بافت تاریخی تبریز صورت نگرفته است. همچنین پژوهش حاضر به جهت استفاده از رویکرد آینده پژوهی و مخصوصاً تکنیک میک مک دارای نوآوری است. با توجه به طرح مسأله صورت گرفته می‌توان گفت که هدف اصلی پژوهش حاضر یافتن پاسخ علمی به این سؤالات: مؤلفه‌های کلیدی مؤثر بر بهبود عدالت در دسترسی به زیرساخت‌های شهری در بافت‌های تاریخی- فرهنگی کلانشهر تبریز کدامها بوده؟ و الویت‌بندی محلات مختلف واقع در این منطقه از نظر مؤلفه‌های کلیدی عدالت در دسترسی به زیرساخت‌های شهری به چه صورت است؟

روش پژوهش

این پژوهش از نوع پژوهش‌های کاربردی و به روش توصیفی- تحلیلی انجام شده است. اطلاعات مورد نیاز بخشی از طریق اطلاعات کتابخانه‌ای و مراجعه به ادارات مربوطه (حوضه شهرداری منطقه هشت تبریز، بنیاد مسکن تبریز، شورای شهر تبریز و مدیریت بحران تبریز) و نیز بخشی از داده‌ها با استفاده از اطلاعات حاصل از مطالعات طرح تفصیلی شهر و نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۴۰۰ اخذ شده است. در راستای دستیابی به اهداف پژوهش، ۲۱ شاخص در ابعاد مختلف انتخاب گردید (جدول ۱).

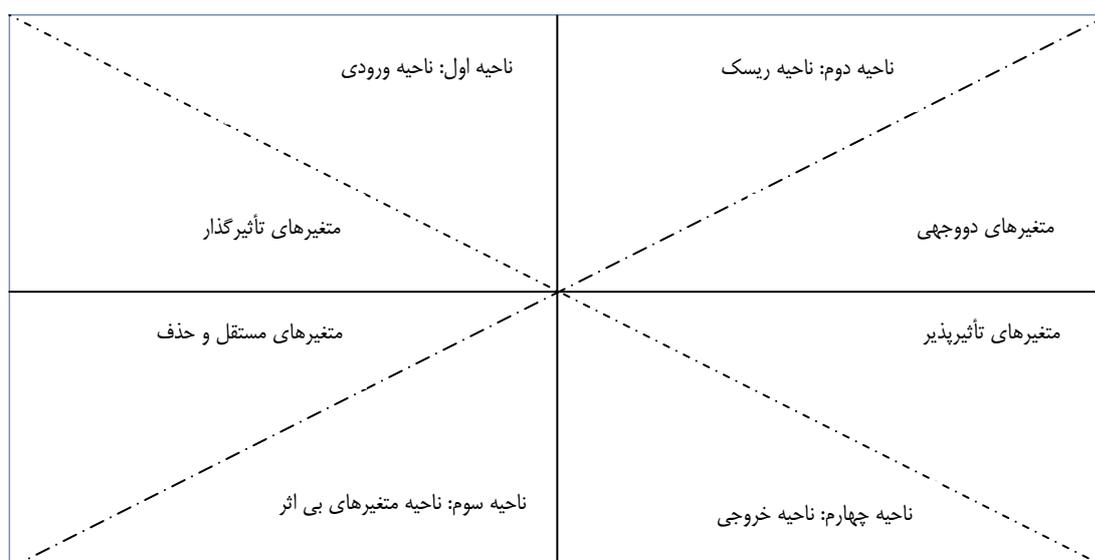
جدول ۱. مؤلفه‌های مؤثر بر بهبود عدالت در دسترسی به زیرساخت‌های شهری در بافت‌های تاریخی- فرهنگی

ابعاد	مؤلفه‌ها	منبع
خدماتی	خدمات عمومی (آب، برق، گاز، تلفن، اینترنت و...)، کیفیت حمل و نقل عمومی، بهداشت محیط، ارتقای سرانه فضاهای سبز شهری، تامین امنیت	(Ahern et al, 2014; Liao, 2009)
شهرسازی	دسترسی، کیفیت بصری محیط، مقاوم سازی بناها، رفع مشکلات اراضی بلاتکلیف، اعتبارات عمرانی	(عزت‌پناه و همکاران، ۱۳۹۴؛ Harris & Moore, 2013)
مدیریتی	حمایت از مشاغل سنتی دایر در محدوده، استفاده از ظرفیت نهادهای اجتماعی، مشارکت محوری، رفع موانع و چالش‌های نهادی و سازمانی، تدوین سند راهبردی بهبود زیرساخت‌ها، حذف بروکراسی اداری	(Tsou et al, 2005؛ ازکیا، محمدی بندری، ۱۳۹۰)
تاریخی- فرهنگی	رعایت معماری ایرانی- اسلامی، حفظ نمادهای تاریخی، حفاظت از میراث تاریخی و فرهنگی، آزداسازی حریم بناهای تاریخی، ایجاد زیرساخت‌های رفاهی پیرامون بناهای تاریخی	(جاجرمی، ۱۳۸۴؛ کریمیان و مولایی، ۱۳۹۱)

داده‌های به دست آمده از این پژوهش با استفاده از روش آینده پژوهشی مبتنی بر نرم‌افزار میک‌مک مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته‌اند. اعضای گروه دلفی شرکت کننده در این پژوهش شامل تمامی ۲۵ نفر آشنا به مسائل شهری منطقه هشت کلانشهر تبریز بوده که از مجموع آن‌ها ۱۹ نفر مشارکت در اجرایی پژوهش را پذیرفتند. اعضای گروه دلفی شامل اساتید دانشگاهی، مدیران شهرداری و سایر پژوهشگران بوده است. پیاده‌سازی و تحلیل تأثیر متقابل پیشران‌ها به شرح زیر صورت گرفته است:

گام اول: اهمیت پیشران‌ها و فاکتورهای کلیدی توسعه روستایی با استفاده از نظر گروه دلفی تعیین گردید.

گام دوم: ترسیم نقشه دکارتی همبستگی تأثیرات متقابل؛ در این نقشه منطق ارتباطی مقادیر میزان وابستگی در محور Y ها و مقادیر تأثیرگذاری در محور X ها تعریف گردید. در این نقشه پیشران‌ها به چهار دسته تقسیم‌بندی می‌گردد. پیشران‌ها و موج‌هایی که شدیداً از پیشران‌های دیگر تأثیر می‌پذیرند (ناحیه اول). پیشران‌هایی که دوجوهی هستند که هم تأثیر زیادی دارند و از پیشران‌های دیگر تأثیر می‌پذیرند (ناحیه دوم). پیشران‌ها و موج‌هایی که خنثی هستند نه تأثیر زیادی در سایر پیشران‌ها دارند و نه از آن‌ها تأثیر می‌پذیرند (پیشران‌های ناحیه سوم) پیشران‌ها و موج‌هایی که بر سایر پیشران‌ها تأثیرگذار است (ناحیه چهارم) (شکل ۱)

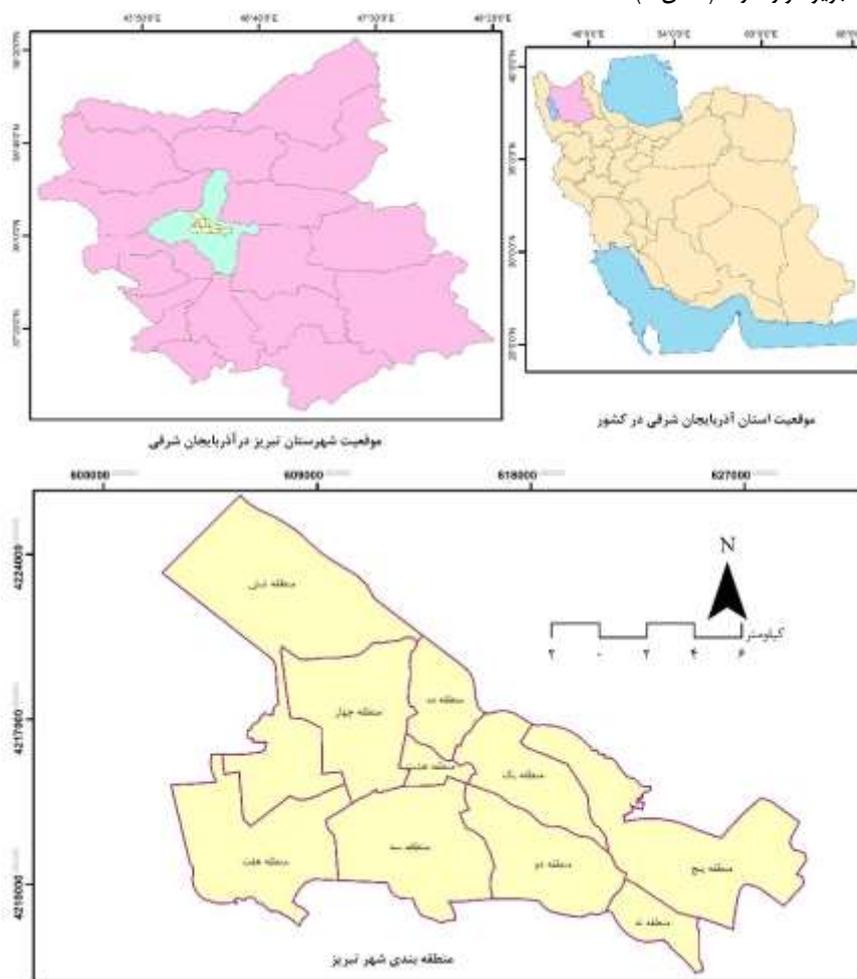
شکل ۱. مختصات تحلیل تأثیر متقابل پیشران‌ها

گام سوم: عدم قطعیت‌ها: عدم قطعیت‌ها پیشران‌هایی هستند که تأثیرپذیری آن‌ها از سایر پیشران‌ها بالاتر است. به عبارتی احتمال وقوع آن‌ها به وقوع سایر پیشران‌ها وابستگی زیادی دارد. برای تعیین عدم قطعیت‌ها پیشران‌ها به سه دسته تقسیم‌بندی گردید. پیشران‌ها و موج‌هایی که تداوم اهمیت آن‌ها بر روی فاکتورهای کلیدی توسعه روستاها زیاد است و از پیشران‌های دیگر اثر کمتری می‌پذیرند (پیشران‌های قطعی). پیشران‌ها و موج‌هایی که تأثیرپذیری زیادی دارند و احتمال وقوع آن‌ها بر وقوع سایر پیشران‌ها وابسته است (عدم قطعیت‌ها). پیشران‌ها و موج‌هایی که تأثیرپذیری زیادی دارند و در فاکتورهای کلیدی اهمیت زیادی دارند (عدم قطعیت بحرانی). وضعیت محلات واقع در حوضه شهرداری منطقه ۸ شهر تبریز با استفاده از روش‌های تصمیم‌گیری چند معیاره بررسی و اولویت‌بندی گردید. بدین منظور ابتدا با استفاده از مدل تحلیل شبکه ANP و نرم‌افزار Super Decisions معیارهای تحقیق بر اساس اهمیتی که در تعیین سطح برخورداری از عدالت از نظر زیرساخت‌ها دارند، طبق نظر کارشناسان اولویت‌بندی شده و دوبه‌دو باهم مقایسه شدند و وزن هرکدام استخراج شد. سپس از طریق مدل تصمیم‌گیری چند معیاره ELECTRE، به رتبه‌بندی محلات واقع در حوضه شهرداری منطقه هشت شهر تبریز از نظر برخورداری از خدمات عمومی شهری پرداخته شد.

قلمرو جغرافیایی پژوهش

حوزه شهرداری فرهنگی- تاریخی منطقه ۸ تبریز در مرکز این شهر تبریز قرار دارد. محدوده جغرافیایی حوزه شهرداری فرهنگی- تاریخی منطقه ۸ تبریز از شمال به خیابان علامه طباطبایی، از جنوب به خیابان امام خمینی، از غرب به خیابان فلسطین و از شرق به خیابان شهید غلامی محدود می‌شود. اغلب بناهای تاریخی و بافت قدیمی این شهر در این منطقه قرار دارند. این منطقه به دلیل قدمت زیاد، تجمع مراکز تجاری و تفریحی و کارگاه‌های تولیدی، استانداری، اداره دارایی و مالیات، فرمانداری شهرستان تبریز، بانک ملی مرکزی استان و همچنین وجود شعبات مختلف بانک‌ها و سایر دفاتر خدماتی، دارای تردد روزانه بسیار زیادی است. مساحت کل این منطقه برابر با ۲۶۰ هکتار است که حدود ۲ درصد از مساحت کل شهر تبریز را تشکیل داده است و از حیث مساحت کوچک‌ترین منطقه شهرداری کلان‌شهر تبریز ولی از حیث عملکرد، مهم‌ترین منطقه شهرداری تبریز محسوب می‌شود. بافت قدیمی شهر تبریز که در حوزه شهرداری فرهنگی- تاریخی منطقه ۸ تبریز قرار دارد، شامل هفت محله اصلی بوده که عبارت‌انداز: بازار، شهنواز، مقصودیه، دانشسرا، منصور، قره باغ-بالاحمام و تپلی باغ-دمشقیه. همان‌طوری که ذکر شد اغلب بناهای تاریخی شهر تبریز در این منطقه قرار دارد. شاخص‌ترین بناهای تاریخی قرار گرفته در این منطقه عبارت‌اند از: بازار سرپوشیده تبریز به عنوان بزرگ‌ترین بنای سرپوشیده جهان که در فهرست میراث جهانی یونسکو ثبت شده است. مسجد جامع

تبریز، مسجد ۶۳ ستون، مسجد چهار منار، خانه مشروطه، ساختمان بانک ملی، خانه حیدر زاده، خانه قدکی، موزه مشروطه، پیاده‌راه تربیت، مسجد کبود، عمارت شهرداری، کاخ استانداری بخشی از این آثار تاریخی هستند که در محدوده حوزه شهرداری فرهنگی-تاریخی منطقه ۸ تبریز قرار دارند (شکل ۲).

شکل ۲. موقعیت جغرافیای حوزه شهرداری فرهنگی-تاریخی منطقه ۸ تبریز و عکس بناهای تاریخی آن

یافته‌ها و بحث

نتایج تحلیل پیشران‌ها با استفاده از نرم‌افزار میک‌مک به صورت جدول شماره ۱۰ به دست آمده است. نتایج نشان می‌دهد که در مجموع ۲۱ متغیر شناسایی شده ۴۴۱ بار دوران داشته‌اند. از مجموع این تعداد دوران یا چرخش، بیشترین امتیاز اختصاص یافته به پیشران‌ها ۳ بوده که ۲۷۴ بار تکرار شده و کمترین امتیاز اختصاص داده شده نیز P برابر با ۳۷ تکرار بوده است (جدول ۲).

جدول ۲. نتایج اولیه تحلیل متقاطع ماتریسدر محیط نرم‌افزار میک‌مک

ابعاد ماتریس	۲۱*۲۱	جمع کل	۴۴۱
تعداد صفر	۳۱	درجه پرشدگی	۹۰/۱۲
تعداد ۱	۵۴	تأثیرگذاری چرخش ۱	٪۹۵
تعداد ۲	۹۲	تأثیرپذیری چرخش ۱	٪۱۰۰
تعداد ۳	۲۴۴	تأثیرگذاری چرخش ۲	٪۱۰۰
تعداد P	۲۰	تأثیرپذیری چرخش ۲	٪۱۰۰

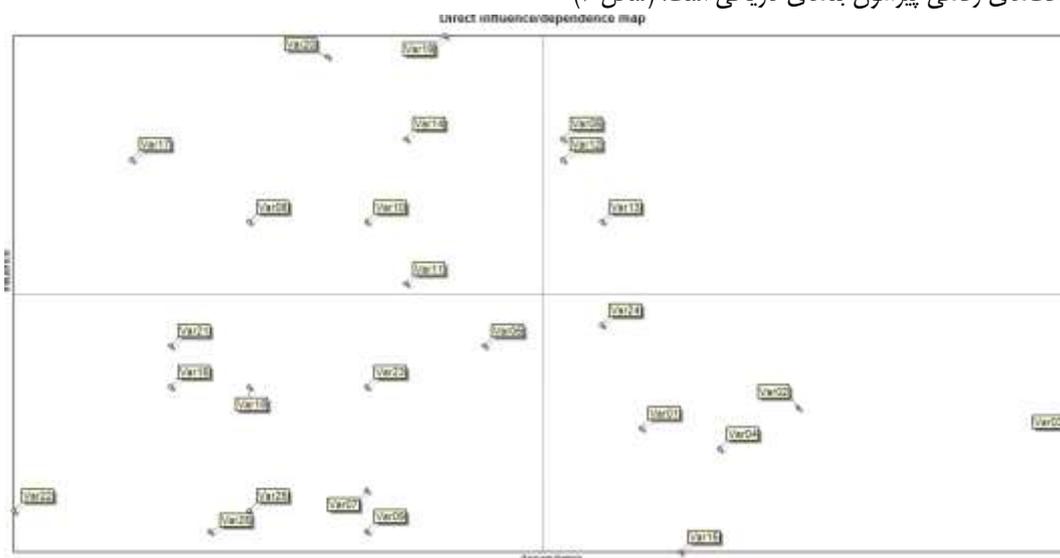
در مرحله بعدی و پس از تعیین جهت روابط میان رویدادها، ماتریس تأثیر متقابل پیشران‌ها تشکیل و میزان تأثیرگذاری و تأثیرپذیری هر یک از آن‌ها بر همدیگر تعیین گردید که نتایج آن در جدول (۳) آمده است. بررسی نتایج این جدول در خصوص

پیشران‌ها حاکی از این است که در زمینه بهبود عدالت فضایی زیرساخت‌های شهری در بافت‌های تاریخی انواع مؤلفه‌ها با پیشران‌های مختلف مدیریتی، خدماتی، معماری-شهرسازی و... اثرگذار است و این امر بیانگر پیچیده بودن موضوع بهبود عدالت فضایی زیرساخت‌های شهری در بافت‌های تاریخی است.

جدول ۳. تحلیل تأثیر متقابل پیشران‌ها بر یکدیگر

متغیر	اثرات مستقیم		اثرات غیرمستقیم		متغیر	اثرات مستقیم		اثرات غیرمستقیم	
	اثرگذاری	اثرپذیری	اثرگذاری	اثرپذیری		اثرگذاری	اثرپذیری	اثرگذاری	اثرپذیری
V1	۳۸۵	۳۶۰	۳۸۰	۳۲۳	V11	۱۸۵	۱۷۸	۱۷۸	۱۴۷
V2	۲۷۰	۲۱۸	۲۷۱	۲۶۴	V12	۱۸۴	۱۸۰	۱۸۰	۱۵۴
V3	۲۳۰	۲۰۰	۲۱۵	۲۰۰	V13	۲۲۲	۲۱۴	۲۵۰	۱۸۸
V4	۲۱۹	۱۹۸	۱۸۰	۱۶۴	V14	۲۱۰	۲۰۲	۱۷۷	۱۴۷
V5	۲۰۵	۲۱۵	۲۱۰	۲۰۱	V15	۲۰۰	۲۰۱	۱۸۹	۱۶۹
V6	۲۰۲	۲۰۰	۱۸۸	۱۷۴	V16	۳۳۸	۳۱۰	۳۰۰	۱۹۹
V7	۱۸۹	۹۰	۱۸۰	۱۵۵	V17	۳۶۸	۳۵۴	۳۴۵	۳۰۸
V8	۱۸۷	۱۸۹	۳۴۵	۳۰۰	V18	۳۱۲	۳۰۳	۳۰۰	۱۹۹
V9	۳۶۱	۳۵۰	۳۴۰	۳۱۰	V19	۲۰۸	۱۹۹	۲۰۵	۱۷۸
V10	۳۶۶	۳۶۰	۳۶۱	۳۴۷	V20	۲۲۶	۲۱۵	۲۱۴	۱۸۲

موقعیت قرارگیری و همچنین نحوه پراکندگی پیشران‌ها بر روی نقشه دکارتی نیز مطابق شکل ۳ بوده است. در محدوده مستقل (اثرگذار) ۱۰ پیشران قرار گرفته است. پیشران‌های قرار گرفته در این محدوده عبارت‌اند از: کیفیت حمل و نقل عمومی، بهداشت محیط، ارتقای سرانه فضاهای سبز شهری، دسترسی، سند راهبردی حفاظت از محلات تاریخی، کیفیت بصری محیط، مقاوم سازی بناها، مشارکت محوری، تدوین سند راهبردی بهبود وضعیت زیرساخت‌ها، رعایت معماری ایرانی-اسلامی و حفظ نمادهای تاریخی، خدمات عمومی (آب، برق، گاز، تلفن، اینترنت و...)، تأمین امنیت، رفع مشکلات اراضی بالاتکلیف، اعتبارات عمرانی و حمایت از مشاغل سنتی دایر در محدوده. محدوده وابسته با ۶ شامل پیشران‌های خدمات عمومی (آب، برق، گاز، تلفن، اینترنت و...)، تأمین امنیت، رفع مشکلات اراضی بالاتکلیف، اعتبارات عمرانی و حمایت از مشاغل سنتی دایر در محدوده است. در نهایت محدوده دو وجهی دارای ۷ پیشران و شامل پیشران‌های حذف بروکراسی اداری، آزادسازی حریم بناهای تاریخی و ایجاد زیرساخت‌های رفاهی پیرامون بناهای تاریخی است. (شکل ۳)

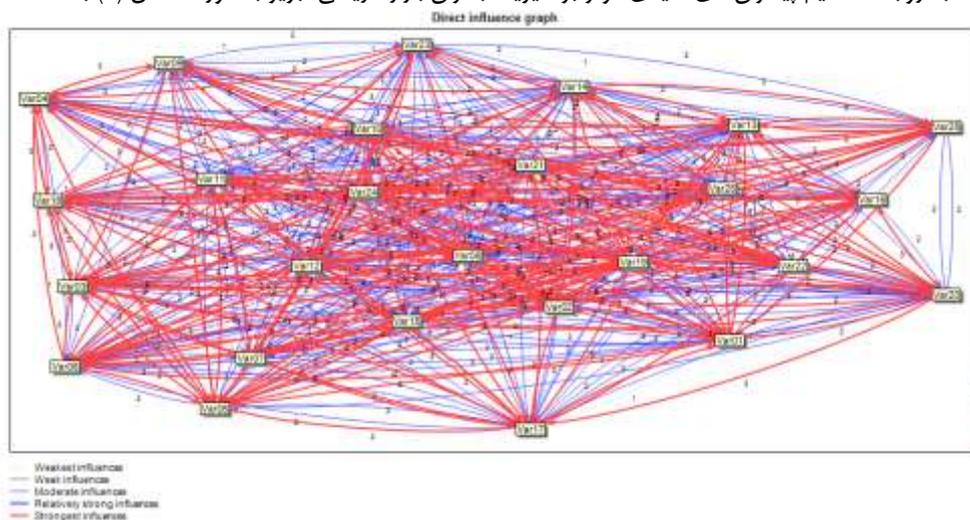
شکل ۳. موقعیت مؤلفه‌های مؤثر بر بهبود عدالت در دسترسی به زیرساخت‌ها در بافت‌های تاریخی-فرهنگی

در ادامه و به منظور تعیین پیشران‌ها با اهمیت بیشتر بایستی پیشران‌هایی که در محدوده اثرگذاری مستقیم و غیرمستقیم قرار دارد انتخاب گردند. بر اساس نقشه دکارتی، ۱۱ پیشران کلیدی و بااهمیت در زمینه بهبود عدالت فضایی زیرساخت‌های شهری در بافت‌های تاریخی انتخاب گردید (جدول ۴).

جدول ۴. پیشران‌های کلیدی مؤثر بر بهبود عدالت در دسترسی به زیرساخت‌ها در بافت‌های تاریخی - فرهنگی

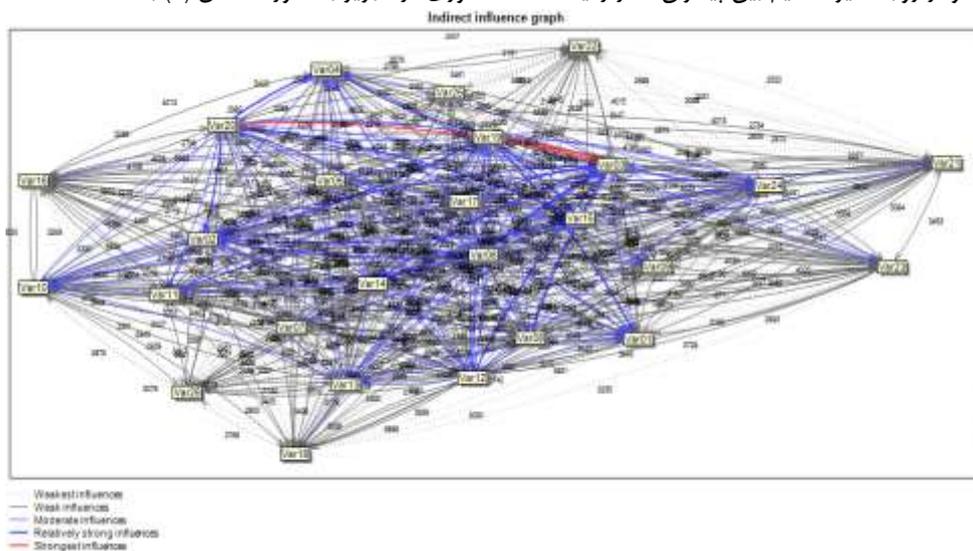
پیشران‌ها	امتیاز نهایی تأثیرگذاری مستقیم	امتیاز نهایی تأثیرگذاری غیرمستقیم	رتبه نهایی تأثیرگذاری مستقیم	رتبه نهایی تأثیرگذاری غیرمستقیم
ارتقای کیفیت حمل و نقل عمومی در بافت‌های تاریخی	۴۲۳	۴۱۸	۱	۱
بهبود وضعیت بهداشت محیط	۴۰۱	۳۲۵	۲	۶
ارتقای سرانه فضاهای سبز شهری	۳۸۴	۳۶۰	۳	۲
بهبود شرایط دسترسی پیاده و سواره	۳۷۱	۳۱۶	۴	۷
تدوین سند راهبردی حفاظت از محلات تاریخی	۳۵۸	۳۱۸	۵	۱۰
ارتقای و اصلاح کیفیت بصری محیط	۳۵۴	۳۴۵	۶	۴
اقدامات مقاوم سازی بناها	۳۴۵	۳۴۰	۷	۵
مدیریت مبتنی بر مشارکت محوری	۳۳۳	۳۱۴	۸	۸
تدوین سند راهبردی بهبود وضعیت زیرساخت‌ها	۳۲۰	۳۰۸	۹	۱۱
رعایت معماری ایرانی - اسلامی	۳۰۹	۳۱۳	۱۰	۹
حفظ نمادهای تاریخی	۲۹۸	۲۵۱	۱۱	۳

نمودار مربوط به روابط مستقیم پیشران‌های کلیدی مؤثر بر مدیریت بحران بازار تاریخی تبریز به صورت شکل (۴) به دست آمده است.

شکل ۴. روابط مستقیم پیشران‌های کلیدی مؤثر در بهبود عدالت فضایی زیرساخت‌های شهری در بافت‌های تاریخی

در نهایت نمودار روابط غیرمستقیم بین پیشران‌ها در زمینه عدالت محوری در تبریز به صورت شکل (۵) به دست آمده است.

شکل ۵. روابط غیرمستقیم پیشران‌های کلیدی مؤثر در بهبود عدالت فضایی زیرساخت‌های شهری در بافت‌های تاریخی

اولویت‌بندی محلات واقع در حوضه شهرداری منطقه تاریخی - فرهنگی هشت تبریز

اولین مرحله از پیاده‌سازی مدل الکترونیک تشکیل ماتریس تصمیم‌گیری است که پس از جمع‌آوری داده‌ها، ماتریس داده‌های خام هریک از معیارها در محدوده مورد مطالعه تعریف می‌گردد. (جدول ۵)

تشکیل ماتریس تصمیم‌گیری: این ماتریس از n شاخص و m مکان تشکیل شده است. در این ماتریس معرف شاخص‌ها و $C_j \rightarrow j = 1, 2, \dots, n$ معرف محلات شهری مورد مطالعه است. $A_i \rightarrow i = 1, 2, \dots, m$

جدول ۵. شاخص‌های مورد استفاده در پژوهش (ماتریس تصمیم‌گیری)

کاربری محلات	خدماتی	شهرداری	مدیریتی	تاریخی-فرهنگی	کاربری محلات	خدماتی	شهرداری	مدیریتی	تاریخی-فرهنگی
بازار	۳/۶۵۲۳	۲/۶۵۶۵	۶/۶۳۴۵	۲/۶۳۱۰	منصور	۱/۹۳۰۲	۲/۴۷۵۶	۱/۳۶۸۹	۱/۶۳۱۰
شهنواز	۱/۴۶۵۳	۳/۳۰۰۲	۳/۴۵۲۰	۱/۴۱۲۳	قره باغ-بالاحمام	۱/۳۴۷۹	۶/۲۵۵۹	۱/۳۲۰۱	۱/۳۳۵۴
مقصودیه	۱/۳۵۷۸	۲/۸۲۳۲	۱/۱۲۴۷	۰/۲۲۲۱	تپلی باغ-دمشقیه	۱/۴۲۲۸	۱/۳۶۷۸	۱/۶۶۳۱	۰/۳۶۴۷
دانشسرا	۲/۰۶۹۸	۶/۶۴۱۲	۱/۲۱۴۵	۱/۴۱۸۲					

تبدیل ماتریس تصمیم به ماتریس بی‌مقیاس: در این مرحله ماتریس داده‌ها بی‌مقیاس سازی می‌شود. (جدول ۶)

جدول ۶. ماتریس بی‌مقیاس شاخص‌های مورد استفاده در پژوهش

کاربری محلات	خدماتی	شهرداری	مدیریتی	تاریخی-فرهنگی	کاربری محلات	خدماتی	شهرداری	مدیریتی	تاریخی-فرهنگی
بازار	۰/۴۲۵۶	۰/۰۴۵۶	۰/۸۸۹۶	۰/۶۳۰۳	منصور	۰/۳۴۵۸	۰/۰۳۲۱	۰/۰۰۹۸	۰/۰۰۰۲
شهنواز	۰/۳۴۶۵	۰/۰۵۶۴	۰/۰۷۵۶	۰/۰۸۸۳	قره باغ-بالاحمام	۰/۹۸۷۵	۰/۹۶۴۲	۰/۰۹۶۳	۰/۷۳۲۳
مقصودیه	۰/۳۲۱۴	۰/۰۶۶۵	۰/۰۹۶۳	۰/۰۱۱۲	تپلی باغ-دمشقیه	۰/۴۳۶۵	۰/۰۶۴۲	۰/۲۱۱۲	۰/۰۴۵۳
دانشسرا	۰/۲۴۵۷	۰/۱۶۴۵	۰/۰۳۶۹	۰/۵۲۲۳					

وزن دهی به شاخص‌ها: وزن دهی به شاخص‌ها از طریق روش ANP صورت گرفته است.

بر اساس نتایج جدول زیر وضعیت کاربری‌های جهانگردی و پذیرایی با درجه اهمیت ۰/۸۶۵۴ در رتبه اول و کاربری‌های صنعتی با ۰/۷۶۹۰ در رتبه دوم و آموزش عالی با ۰/۷۴۶۳ در مکان سوم قرار دارند. کاربری‌های اداری-نهادی با درجه اهمیت ۱۳۶۵، کاربری‌های فضای سبز با ۰/۱۳۶۹ و کاربری‌های ورزشی با ۰/۱۴۸۷ در سه رتبه آخر قرار گرفتند. در رابطه وضعیت کاربری‌های جهانگردی-پذیرایی، صنعتی و آموزش عالی می‌توان گفت وضعیت مناسب این سه کاربری بیشتر به دلیل ماهیت صنعتی شهر تبریز و تمرکز بسیاری صنایع تولیدی در این شهر و همچنین مراکز متعدد دانشگاهی و آموزش عالی دولتی و غیردولتی در این شهر و در نهایت خدمات جهانگردی-پذیرایی مانند هتل‌ها و رستوران‌ها بوده است (جدول ۷).

جدول ۷. وزن هر یک از شاخص‌ها بر اساس نرم‌افزار Super Decisions

معیارها	خدماتی	شهرداری	مدیریتی	تاریخی-فرهنگی
وزن‌ها	۰/۱۵۴۲	۰/۱۳۶۹	۰/۲۳۶۵	۰/۳۴۵۲

انتخاب بهترین گزینه: ماتریس کلی H نشان‌دهنده ترتیب ارجحیت‌های نسبی هر یک از گزینه‌ها است، بدان معنی که $h_{k1} = 1$ نشان می‌دهد که A_k بر A_1 هم از نظر معیار هماهنگی و هم از نظر معیار ناهماهنگی ارجح است (جدول ۸).

جدول ۸. انتخاب بهترین گزینه از شاخص‌های مورد استفاده در پژوهش

حالات محلات	برد	باخت	جواب نهایی	رتبه منطقه
بازار	۸	۲	۶	۲
شهناز	۵	۷	-۲	۱
مقصودیه	۲	۱	۱	۴
دانشسرا	۳	۱	۲	۵
منصور	۲	۲	۰	۳
قره باغ-بالاحمام	۱۰	۱	۹	۷
تپلی باغ-دمشقیه	۵	۱	۴	۶

رتبه‌بندی نهایی

در این مرحله بر اساس امتیازات به دست آمده از جدول ۸، رتبه محلات از نظر برخورداری از عدالت فضایی تعیین می‌گردد (جدول ۹). در پایان برای نمایش سطوح برخورداری محلات واقع در حوضه شهرداری منطقه هشت تبریز، بر اساس دسته‌بندی به روش آماری، محلات مورد مطالعه در ۵ سطح برخورداری مطابق جدول ۹ طبقه‌بندی شده‌اند.

جدول ۹. جدول تقسیمات سطوح توسعه بر اساس مدل الکترون

درجه توسعه	سطوح توسعه	محلات شهری
$6.8 < X \leq 10.2$	توسعه یافته	مقصودیه، دانشسرا
$3.4 < X \leq 6.8$	نسبتاً توسعه یافته	منصور، بازار، شهناز
$-3.4 < X \leq 3.4$	در حال توسعه	قره باغ-بالاحمام، تپلی باغ-دمشقیه
$-6.8 \leq X < -3.4$	نسبتاً در حال توسعه	.
$-10.2 \leq X < -6.8$	توسعه نیافته	.

بر اساس نتایج حاصل از محاسبه مدل الکترون، محلات مورد مطالعه در ۵ سطح دسته‌بندی شدند که بر این اساس محله شهناز به عنوان برخورداری‌ترین محله انتخاب شده و سپس محلات بازار، منصور، مقصودیه، دانشسرا، قره باغ-بالاحمام و تپلی باغ-دمشقیه در اولویت‌های بعدی قرار دارند.

نتیجه‌گیری

در پژوهش حاضر ۲۱ نوع از خدمات اصلی و با نفع عمومی شهری به عنوان شاخص‌های تحقیق مورد ارزیابی و مطالعه قرار گرفته و محلات هفتگانه واقع در محدوده منطقه هشت شهر بر اساس میزان برخورداری از این خدمات مورد رتبه‌بندی و سطح‌بندی قرار گرفتند. بر اساس نتایج پژوهش مشخص شد که خدمات شهری در تمام این محلات به صورت یکسان و عادلانه توزیع نشده‌اند این نابرابری‌ها که حاکی از تمرکز امکانات و خدمات شهری در چند محله از شهر می‌باشد، یکپارچگی و به هم پیوستگی بین محلات واقع در این منطقه را با مشکل مواجه کرده است. در این راستا یافته‌های پژوهش نشان داد که ارتقای کیفیت حمل و نقل عمومی در بافت‌های تاریخی، بهبود وضعیت بهداشت محیط، ارتقای سرانه فضاهای سبز شهری، بهبود شرایط دسترسی پیاده و سواره، تدوین سند راهبردی حفاظت از محلات تاریخی، ارتقای و اصلاح کیفیت بصری محیط، اقدامات مقاوم سازی بناها، مدیریت مبتنی بر مشارکت محوری، تدوین سند راهبردی بهبود وضعیت زیرساخت‌ها، رعایت معماری ایرانی-اسلامی و حفظ نمادهای تاریخی دارای بیشترین میزان اهمیت در زمینه دسترسی به عدالت در زمینه زیرساخت‌های شهری هستند و به عبارتی پیشران‌های کلیدی در دسترسی به خدمات و زیرساخت‌های شهری محسوب می‌شوند. این بخش از نتایج یافته‌های پژوهش در زمینه نابرابری در دسترسی به خدمات و زیرساخت‌های شهری در با نتایج یافته‌های رهنما و ذبیحی (۱۳۸۷) از نظر مؤلفه ارتباطی و ترافیک، تقوایی و کیومرثی (۱۳۹۰) از نظر مؤلفه‌های آسیب‌پذیری و زیاری و همکاران (۱۳۹۲) از نظر مؤلفه‌های مربوط به کیفیت بصری و منظر شهری همخوانی دارد. در رابطه با وضعیت توزیع دسترسی شهروندان به خدمات شهری در محلات مختلف واقع در منطقه هشت شهر تبریز و در راستای بهبود وضعیت دسترسی‌های می‌توان پیشنهاد کرد که با اتخاذ

رویکرد سیستماتیک و همه‌جانبه‌نگر و با لحاظ قرار دادن توزیع فضایی کاربری‌ها و همچنین توزیع فضایی جمعیت در سطح این کلان‌شهر زمینه را برای برقراری عدالت اجتماعی فراهم نمود. در این راستا می‌توان با تعیین و مشخص نمودن محلات محروم شهری مانند منطقه آناختون در راستای انجام برنامه‌ریزی‌های ضربتی و کوتاه‌مدت برای برطرف نمودن شکاف و نابرابری عدالتی زمینه را برای توسعه سریع این‌گونه محلات فراهم نمود. البته در این راستا بایستی با اتخاذ برنامه‌های ریزی‌های میان‌مدت و بلندمدت زمینه را برای حفظ تعادل در توزیع فضایی کاربری‌ها و در نهایت عدالت اجتماعی بلندمدت مهیا ساخت. علاوه بر این، با توجه به اینکه این منطقه محل فعالیت اغلب بانک‌ها، مجتمع‌های تجاری، مؤسسات مالی و خدماتی و کارگاه‌های تولیدی است، لذا حل مشکل ترافیک به عنوان یکی از اولویت‌های مدیران شهری بایستی مورد توجه قرار گیرد. با توجه به اینکه برخی از نابرابری‌ها در دسترسی به خدمات شهری به‌ویژه در محلات دارای بافت‌های فرسوده و محلات حاشیه‌نشین شهر ناشی از مشکلات اقتصادی و بافت محلات است لذا در کنار باز توزیع خدمات شهری بهتر است که اقدام به بهبود ساختار کالبدی این‌گونه محلات نیز اقدام گردد. در این راستا پیشنهاد می‌شود که در درجه اول در منطقه ۸ شهرداری تبریز، فضای سبز، بوستان و همچنین ایجاد پارکینگ-های طبقاتی مورد توجه قرار گیرد.

پیشنهاد می‌شود که بین سطح محرومیت ساکنین و دستیابی به خدمات روندی معکوس اتفاق بیافتد. به عبارت دیگر محلات محروم اجتماعی - اقتصادی، حداقل از بعد فضایی در محرومیت قرار نگیرند و این نیازمند سیاست‌گذاری در سطح سازمان‌های مرتبط برای توجه به عدالت فضایی در توزیع خدمات عمومی شهری است. در راستای نیل به این هدف پیشنهاد می‌شود با اتخاذ رویکرد مشارکتی و اخذ مشورت از شهروندان نیازهای هر منطقه به دقت مورد شناسایی قرار گرفته و بر حسب نیازهای هر منطقه منابع اختصاص داده شود. برای سنجش وضعیت عدالت توزیع خدمات در سطح محلات دارای بافت تاریخی- فرهنگی، به سبب پیوند فضایی- عملکردی، خدمات می‌بایست در ارتباط باهم در نظر گرفته شوند که نیاز به هماهنگی بین مدیریت‌های متنوع در توزیع این خدمات است و مدیریت یکپارچه شهری می‌تواند راه‌حلی در این زمینه باشد. در این راستا می‌توان پیشنهاد نمود که بایستی از طریق بهبود وضعیت فضای سبز شهری و تقویت پیاده‌مداری و همچنین آزاد سازی حریم بناهای تاریخی زمینه برای ارتقای نشاط عمومی فراهم گردد. همچنین بایستی مقاوم‌سازی، بهسازی و نوسازی (بازآفرینی شهری) به عنوان یک سیاست بالادستی مورد نظر قرار گرفته تا ضمن نوسازی کارکرد شهری، از آسیب‌پذیری در مواقع بحرانی جلوگیری گردد. همچنین یکی از مشکلات مدیریت شهری در نظام شهری ایران، بخشی‌نگری و عملکرد جزیره‌ای مدیران شهری است. برای رفع این مشکل پیشنهاد می‌شود که از طریق تدوین یک سند راهبردی بالادستی سایر اقدامات مورد نیاز برای ارتقای عدالت در دسترسی به زیرساخت‌ها برنامه‌ریزی و اجرا گردد.

تقدیر و تشکر

این مقاله برگرفته از رساله دکتری با عنوان "تحلیل و آسیب‌شناسی بافت‌های باارزش تاریخی کلانشهرها از منظر مدیریت شهری با تأکید بر مؤلفه‌های برنامه‌ریزی شهری (مطالعه موردی: حوزه شهرداری منطقه ۸ تبریز)" بوده که در دانشگاه آزاد اسلامی سمنان اجرا شده است.

منابع

- Afroz, M., Tabibian, M., & Ahmadi, B. (2016). Measuring spatial justice in order to have equal access to social opportunities (case study: the old context of Qazvin city). *Journal of Urban Structure and Function Studies*, 4(14), 53-74. (In Persian)
- Aghabeigi, P., & Farahmand-Tabar, S. (2021). Seismic vulnerability assessment and retrofitting of historic masonry building of Malek Timche in Tabriz Grand Bazaar. *Engineering Structures*, 240, 112-120.
- Ahern, J., Cilliers, S., & Niemelä, J. (2014). The concept of ecosystem services in adaptive urban planning and design: A framework for supporting innovation. *Landscape and urban planning*, 125, 254-259.
- Akcan, E. (2018). Open Architecture: Migration, Citizenship and the Urban Renewal of Berlin-Kreuzberg by IBA 1984/87. *Birkhäuser*.

- Alian, M., Faraji, A., & Saraei, M. H. (2017). Analyzing the performance of urban management based on neighborhood sustainability criteria in the historical context of Yazd city. *Geography and Urban-Regional Study*, 7(24), 195-214. (In Persian)
- Amanpour, S., Alizadeh, H., & Daman Bagh, S. (2013). Assessment of the level of development of cities in Kermanshah province in terms of having urban service indicators. *Journal of Environmental Management*, 23, 126-106. (In Persian)
- Amanpour, S., Razmgir, F., Daman Bagh, S., & Hosseini Siahgoli, M. (2014). Comparative Analysis of Urban Services Distribution in Ahvaz Using FAHP Hierarchical Analysis. *Journal of Geography and Urban Planning*, 6(20), pp 159-137. (In Persian)
- Apparicio, P., Séguin, A.-M., Landry, S., & Gagnon, M. (2019). Spatial distribution of vegetation in Montreal: an uneven distribution or environmental inequity? *Landscape and urban planning*, 107(3), 214-224.
- Dadashpour, H., Rostami, F., & Alizadeh, B. (2015). Study and analysis of the fair distribution of urban services and their pattern of spatial interaction in the city of Hamadan. *Journal of Urban Studies*, 5(12), 5-18. (In Persian)
- Dadshopour, H., & Rostami, F. (2011). Measuring Integrated Spatial Justice of Urban Public Services Based on Population Distribution, Accessibility and Efficiency in Yasuj City. *Urban and Regional Studies and Research*, 3(10), 22-21. (In Persian)
- Edensor, T. (2022). The affective and sensory potencies of urban stone: Textures and colours, commemoration and geologic convivialities. *Thesis Eleven*, 172(1), 16-35.
- Ezzatpanah, B., Sobhani, N., & Rashidi, A. (2015). A Study of the Distribution of Urban Land Use Factors in Urban Development Projects from the Perspective of Social Justice, Case Study: Shahindaj City. *Bi-Quarterly Journal of Urban Ecology Research*, 6(12), pp 49-64. (In Persian)
- Ferreira, T. M., & Ramírez Eudave, R. (2022). Assessing and Managing Risk in Historic Urban Areas: Current Trends and Future Research Directions. *Frontiers in Earth Science*, 10, 847959.
- Ghouchani, M., A. Khorram, F., Gholizade & Rafiei, S. (2023). Evaluate the efficiency of contextual elements in reducing the vulnerability of urban historical fabrics based on passive defense principles. *Ain Shams Engineering Journal* 14(2), 101-109.
- Goudarzi, N. B., & Gharai, F. (2022). Tradition-led regeneration of contemporary neighbourhoods' spatial structures: A case study of Tehran City, Iran. *Journal of Urban Regeneration & Renewal* 15(3), 275-292.
- Grossi, S., & Shams al-Dini Motlagh, M. H. (2013). Perception of social justice in terms of citizens' access to urban services (Case study: the city of Kerman). *Urban Sociological Studies*, 3(9), 66-41.
- Hazeri, S., Ahadnejad Roshti, M., Meshkini, A., & Piri, I. (2021). Assessing the Status of Urban Prosperity Components (Case Study: Tabriz Metropolis). *Quarterly Journal of Planning Studies of Human Settlements*, 16(1), 80-63.
- Hekmatnia, H., & Mousavi, M. (2013). Application of Model in Geography with Emphasis on Urban and Regional Planning, Tehran, Third Edition, Azadpima Publications. (In Persian)
- Jajarmi, K., & Kolteh, E. (2005). City and Justice in the City: A Case Study: Qaboos Dome. *Journal of the Research Sciences Branch of the Azad University*, 2(2), 91-104. (In Persian)
- Jamali, F., Pourmohammadi, M., & Qanbari, A. (2009). An analysis of the trend of changes in development levels and regional inequalities [1] in the urban areas of East Azarbaijan province in 1986, 1996 and 2006. *Geography and Environmental Planning*, 20(3), 21-44. (In Persian)
- Jelinek, C. (2017). Uneven development, urban policy making and brokerage: *Urban rehabilitation policies in Hungary since the 1970s*.
- Jenerette, G. D., Harlan, S. L., Stefanov, W. L., & Martin, C. A (2011). Ecosystem services and urban heat riskscape moderation: water, green spaces, and social inequality in Phoenix. *USA Ecological Applications*, 21(7), 2637-265.
- Kamran, H., Parizadi, T., & Hoseini Amini, H. (2010). Leveling of urban services in metropolitan areas of Tehran, *Journal of Urban ecology*, 1(1), 147-164. (In Persian)
- Karimian, M., & Molaei Hashjin, N. (2011). Assessment of Spatial Justice of Educational Centers in Zahedan City Using GIS Geographical Information System. *Journal of Geographical Space*, 12(40), 170-189. (In Persian)
- Khairuddin, R., Imani, J., Forohar A. (2012). Analysis of the spatial consequences of urban management measures in the old and new contexts of Tabriz metropolis. *Journal of Economic and urban management*. 1(4), 93-109. (In Persian)
- Li, Yingru, Dennis Wei, Y. H. (2010). The spatial-temporal hierarchy of regional inequality of China. *Applied Geography*, 30(3), 303-316.

- Liao, Felix H.F. Dennis Wei, Yehua. (2009). Dynamics, space, and regional inequality in provincial China: A case Study of Guangdong province. *Applied Geography*, 35(1), 71-83,
- Majnoni Totakhane, A., & Soleimani, A. (2017). Planning to strengthen the city's economic infrastructure with an emphasis on sustainable tourism (case study: Ardabil city). *Urban Economics and Management*, 7(25), 35-50. (In Persian)
- Majnouni Totakhane, A., & Ismaili Sangri, H. (2021). Investigating social capital flows in historical markets in terms of jobs and architectural spaces (case study: Tabriz historical Bazaar). *Journal of Urban Identity*, 15(48), 107-102. (In Persian)
- Marsousi, N. (2003). Spatial Analysis of Social Justice in Tehran, PhD Thesis, Tarbiat Modares University, Faculty of Literature and Humanities, Tehran, 2003. (In Persian)
- Marsousi, N., & Khazaei, K. (2014). The Spatial Distribution of Urban Services and Its Role in Sustainable City Development: A Case Study of the Mother City of Tehran. *Journal of Urban Planning*, 5(18), 21-40. (In Persian)
- Mohammadi, J., & Kamali Baghrah, I. (2015). Analysis of good urban governance indicators in line with the urban development strategy, a case study: the area of worn-out fabric of Kerman city. *Journal of Geography and Urban Studies*, 5(21), 153-170. (In Persian)
- Nazm Far, H., & Ali Bakshi, A. (2013). Measuring spatial inequality of regional development (case study: Khuzestan province). *Spatial Planning*, 4(3), 99-114. (In Persian)
- Poorahmad, A., Sina shshavari, M., & Heydari, A. (2021). Analysis of Factors Affecting Social Capital Increase and Its Relationship with Renovation of Dilapidated Tissues (Case Study: District 10 of Tehran Municipality). *Journal of Human Settlement Planning Studies*, 16(1), 108-95.
- Rahnama, M. R., & Zabihi, J. (2011). Analysis of the distribution of urban public facilities in the direction of spatial justice with an integrated model of access in Mashhad. *Journal of Geography and Development*, 9(23), 26-5, 2011. (In Persian)
- Rezaei, M., Zangiabadi, A., & Helforosh, M. (2021). Evaluation and analysis of urban management of the historical context of Iranian metropolises; With an emphasis on integrated urban management (case study: Shiraz metropolis). *Geography (Regional Planning)*, 10(38), 297-311. (In Persian)
- Salehi Amiri, S. R., & Rezaei, Z. (2008). Study of the concept of social justice", Strategic Research of the Expediency Council. *Journal of Research Letter*, 26(11). (In Persian)
- Saraei, M.H., Sajjadi, J., Alian, M., & Lashgari, E. (2014). Rereading the role and performance of urban management in the realization of a sustainable historical neighborhood under study: the historical context of Yazd city. *Geography and Development*, 41, 105-130. (In Persian)
- Shamai, A., Tabeie, N., & Hamidi, M. S. (2014). Application of Multivariate Electrical Decision Making Analysis Method in Ranking of Ahvaz City Areas. *Journal of Spatial Planning and Planning*, 18(1), 25-52. (In Persian)
- Sharifi, A. (2006). Social Justice and the City: An Analysis of Regional Inequalities in the City of Ahvaz, *PhD Thesis in Geography and Urban Planning*, University of Tehran. (In Persian)
- Su, M., & Fath, B. D. (2012). Spatial distribution of urban ecosystem health in Guangzhou. China», *Ecological Indicators*, 15(1), 122-130.
- Taqvae, M., & Kiomarsi, H. (2011). Leveling urban neighborhoods based on the use of urban facilities and services using TOPSIS technique (Case study: Abadeh neighborhoods). *Journal of Urban Research and Planning*, 2(5), 42-23. (In Persian)
- Tsou, Ko-Wan, Yu-Ting Hung, & Yao-Lin Chang. (2007). An accessibility-based integrated measure of relative spatial equity in urban public facilities. *Cities*, 22(6), 424-435.
- Waresi, H. R., Ghaedr Rahmati, S., & Bastanifar, I. (2007). Investigation of the effects of urban services distribution on spatial imbalance of the population Case study; Areas of Isfahan. *Journal of Geography and Development*, 27, 91-106.
- Yu, Danlin & Yehu Dennis Wei. (2003). «Analyzing Regional Inequality in Post-Mao China in GIS Environment. *Eurasian Geography and Economic*, 44(7), 514-534.

How to cite this article:

Pourghorban, A., Arghan, A., & Karkeabadi, Z. (2024). Identifying and Analyzing the Key Components Affecting the Improvement of Justice in Access to Urban Infrastructure (Case Study: Tabriz Hasht District). *Journal of Studies of Human Settlements Planning*, 19(1), 107-120.

ارجا به این مقاله:

پورقربان، عادل؛ ارغان، عباس و کرکه‌آبادی، زینب. (۱۴۰۳). شناسایی و تحلیل مؤلفه‌های کلیدی مؤثر بر بهبود عدالت در دسترسی به زیرساخت‌های شهری (مطالعه موردی: منطقه هشت تبریز). *فصلنامه مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی*، ۱۹(۱)، ۱۰۷-۱۲۰.